

Het Zelf heeft geen wensen

– Pedro Oliveira

Analyses over de toestand in de wereld gaan meestal over bepaalde overheersende factoren, zoals de fluctuerende economie van de rijke landen, de politieke instabiliteit in veel arme landen, de opkomst van godsdienstig fundamentalisme, de verschillende soorten gevaren op milieugebied en de gewapende conflicten die honderdduizenden mensen uit hun huizen en landen hebben verdreven.

Pedro Oliveira is president van de Indo-Pacific Theosophical Federation.

Het zou, op zijn zachtst gezegd, zeker worden geïnterpreteerd als ongebruikelijk als we tegenover diezelfde analisten zouden suggereren dat een van de grootste oorzaken van de problemen, waarmee de wereld wordt geconfronteerd, gebrek aan zelfkennis is, zowel op individueel niveau als op het niveau van de samenleving, omdat zelfkennis niet binnen een ‘meetbare’ categorie valt, die je kunt analyseren. Maar de boodschappen van de grote spirituele wereldleraren van alle tijden lijken erop te wijzen dat het gebrek aan zelfkennis inderdaad de oorzaak is van veel leed, zowel voor de individuele mens als voor de mensheid als geheel.

Gebrek aan zelfkennis schept in de geest valse behoeften en verwachtingen van allerlei soort – de wens om erkend en geliefd te worden, de wens om anderen te verslaan en te domineren en de wens om een situatie of een persoon in de hand te hebben, om maar eens een paar voorbeelden te noemen. Met andere woorden, gebrek aan zelfkennis doet een van de voornaamste oorzaken van problemen in de wereld ontstaan: eigenbelang, in sommige spirituele leerboeken vergeleken met een enorm onkruid dat onze diepere en ware aard (de spirituele Ziel die diep in ons bewustzijn aanwezig is en waarvan zuiver geluk en wijsheid de ware essentie is) verhindert om tot ontplooiing en bloei te komen.

Dit artikel komt ook als top-artikel op de website www.theosofie.nl

Eigenbelang drijft het verstand altijd tot het najagen, begeren en bereiken van iets, zonder dat het zich noodzakelijkerwijs afvraagt of de nagestreefde doelen met wezenlijke of met denkbeeldige behoeftes te maken hebben. Bijvoorbeeld: het zorgvuldig bijhouden van je financiële zaken is zeker een van de belangrijke noodzakelijkheden in je leven. Maar het altijd op zoek zijn naar de beste manier om je rijkdom te vergroten is een denkbeeldige behoefte. Er zijn belangrijker dingen in het leven dan rijkdom vergaren, maar veel mensen besteden het grootste deel van hun leven hieraan, omdat hun eigenbelang dit van hen vraagt.

Een van de grootste wereldleraren, de Boeddha, zag dit uiterst helder en maakte duidelijk dat de oorzaak van het lijden *tanha*, of 'dorst', verlangen, hebzucht, begeerte, is. Het woord 'dorst' is belangrijk, omdat het een voortdurend najagen van ervaringen en sensaties beschrijft, die geen van alle echt bevredigend en afdoend zijn, want na elke ervaring en sensatie komt de 'dorst' opnieuw opzetten, soms zelfs nog sterker dan tevoren. Walpola Rahula uit Sri Lanka, tijdens zijn leven een beroemd geleerde in het boeddhisme, maakt in zijn boek *Wat Boeddha onderrichtte*, een heel toepasselijke opmerking hierover: '...deze "dorst" heeft als uitgangspunt het valse idee van het zelf dat oprijst uit onwetendheid'.

Het denkvermogen schept zich, onder druk van eigenbelang, een verkeerd gevoel van identiteit – een vals zelf – dat zowel leed als onwetendheid doet voortduren.

Daarom is het de moeite waard om te bestuderen wat bepaalde boeken die ons onderrichten over wat spiritualiteit is mischien te zeggen hebben over het onderwerp zelfkennis. Het eerste is *Licht op het Pad*:

Eerzucht is de eerste vloek: de grote verleider van de mens die boven zijn metgezellen uitgroeit. Zij is de eenvoudigste vorm van het verlangen naar een beloning. Voortdurend worden schrandere en krachtige mensen erdoor afgeleid van hun hogere mogelijkheden. Toch is zij een noodzakelijke lerares. Haar gevolgen vergaan tot stof en as; evenals dood

en onderlinge vervreemding toont zij de mens tenslotte dat het werken voor zichzelf gelijkstaat met werken voor teleurstelling. (Noot bij Regel 1.)

De waarheid van deze bewering spreekt voor zichzelf. Het wereldtoneel zorgt dagelijks voor voorbeelden van hoe door eerzucht gedreven mensen en groepen vernieling, onzekerheid en angst veroorzaken. Iemand die door eerzucht wordt gedreven zoekt altijd naar beloning of erkenning. Maar door de wonderbare wijsheid en intelligentie in het hart van het leven is eerzucht tevens een groot leraar in die zin dat hij aantoont dat eigenbelang, vroeger of later, averechts werkt. In een universum dat door onderlinge afhankelijkheid en onderlinge verbondenheid wordt bestuurd, maakt elke vorm van eigenbelang na verloop van tijd noodzakelijkerwijs plaats voor een ruimer gevoel van universele liefde en begrip, ondanks het feit dat de groeipijnen soms zwaar te dragen zijn.

Een van de belangrijkste teksten uit de Christelijke traditie is de *Theologica Germanica*. Daarin staat ook een voor ons onderwerp waardevol advies:

Zolang iemand op zijn eigen voordeel uit is, zoekt hij niet wat voor hem het beste is en zal hij het ook nooit vinden.

Alles waar het persoonlijke zelf op uit is – macht, aanzien, invloed, geld of welke vorm van beloning dan ook – ook al mag het gevoelsmatig 'goed' lijken, is niet noodzakelijkerwijs datgene waar onze diepere aard naar smacht. Daarom benadrukken bepaalde tradities het feit dat je, vóór je het in universele zin werkelijk goede kunt bereiken, een transformatie moet ondergaan, een fundamentele verandering. Omdat de 'ogen' van het persoonlijke zelf alleen zijn eigen belangen kunnen zien, kunnen ze dat wat veel grootser is, de 'ziel van de dingen' nooit zien. Want dat vereist een andere vorm van waarneming, die door HPB 'een ongesluierd geestelijk inzicht' wordt genoemd.

Misschien is dit de manier om het leven te zien zoals het is, in zijn luisterrijke glorie

en zonder tussenkomst van een oordelend, verwaand en ik-gericht denkvermogen.

En in *De Stem van de Stilte*, HPB's laatste geschenk aan de wereld, vinden we nog meer informatie over het onderwerp zelf-kennis:

...want het denken is als een spiegel; al weerkaatsend verzamelt het stof. Het heeft de bries van de zielenwijsheid nodig om het stof van onze illusies weg te vagen. Tracht, o beginner, uw denken en uw ziel in elkaar over te doen gaan. (115)

Omdat de krachtige factor van eigenbelang altijd op de loer ligt binnen het denken, wordt elk van deze waarnemingen 'snel oud', dat wil zeggen onbuigzaam, mechanisch en geconditioneerd en veroorzaakt dan 'ik-dat' relaties, zoals Martin Buber ze noemde. En dan wordt de grootse werkelijkheid van de Natuur, met haar oneindige rijkdom, schoonheid en onuitputtelijke betekenis, egocentrische denken, slechts iets om uit te buiten. Daarom is het van belang om in ons leven een ruimte te scheppen voor die innerlijke vernieuwing die vanzelf plaatsvindt wanneer we onszelf openstellen voor die aangeboren wijsheid die in onze diepere Ziel binnen in ons aanwezig is. Diepe overpeinzing, studie, meditatie en observatie helpen ons geleidelijk om hart en denken te integreren, wat een belangrijke voorwaarde is voor ware spirituele waarneming.

Een van de hardnekkige vormen van eigenbelang is belangrijk willen zijn, wat zich op zowel grove als heel subtiele wijze kan uiten. De volgende aanhaling uit *De Stem van de Stilte* is een waarschuwing voor deze 'vijand' van hen die trachten het pad van zelfkennis te betreden:

Mijd lof, o toegewijde. Lof leidt tot zelfbedrog, uw lichaam is het Zelf niet; Uw Zelf is in zichzelf lichaamloos, en het wordt niet aangedaan door hetzij lof of blaam. (117)

Zelfverheffing, o discipel, is als een hoge toren, door een hooghartige dwaas beklommen. Daar zit hij nu in trotse eenzaamheid, door niemand opgemerkt behalve door zichzelf. (118)

Wanneer iemand nog niet volwassen is kan een doodgewone opmerking van anderen, bijvoorbeeld over zijn uiterlijk, hem enorm van streek maken. Hetzelfde geldt voor de taken waarmee wij bezig zijn. Als er kritiek wordt geleverd of als we niet genoeg waardering krijgen, voelen we ons vaak gekwetst. Het is belangrijk dat we ons realiseren dat het voeden van ons eigenbelang bijdraagt tot ons gevoel van afgescheidenheid en in veel gevallen kan leiden tot een dieper gevoel van isolatie, dat niet zelden gevoelens van onwil en wrevel ten opzichte van anderen en de rest van de wereld oproept. Misschien komen veel van de terroristenacties wel voort uit zo'n geestgesteldheid.

Maar ondanks al deze gevaren hoeven wij niet te wanhopen, want het pad is in ons, zoals de volgende aanhaling uit *De Stem van de Stilte* laat zien:

De weg naar uiteindelijke vrijheid ligt in uw Zelf (168)

De weg begint en eindigt buiten het zelf. (170)

Zelfkennis wordt door een van de leraars van de Advaita Vedanta-traditie omschreven als 'de langste reis naar de dichtstbijzijnde plaats'. In een andere traditie noemt men het de Heilige Graal, waarvan de ontdekking na vele pogingen, beproevingen en mislukkingen zowel leidt tot de totale innerlijke transformatie van de geestelijke mens als tot het herstel van de 'woestenijs' waarmee de wereld bedoeld wordt.

Het Zuivere Zelf, het *Atman*, is de bron van alle genezing, wijsheid en van wezenlijk geluk en toch neigen we ertoe deze buiten onszelf te zoeken door de werking van de persoonlijkheid. In dit proces is het onvermijdelijk dat we vele verliezen ervaren, zowel op het fysieke als geestelijke vlak. Men vroeg Sri Ramana Maharshi eens naar zijn mening over de theologische leerstelling van verloren zielen. Zijn antwoord: 'Bedenk wat er te verliezen is. Is er iets te verliezen? Het Zelf kan nooit verloren

gaan'. Maar de reis ernaartoe, die in wezen een levenswijze is, betekent het afstoten van alles wat niet het Zelf is, zonder enig gevoel van zelfkastijding of zelfbestrafing, want deze kunnen toch wel weer subtiele vormen van eigenbelang zijn.

En dan komt volgens de wijsheidsleer, na een langdurig en noodzakelijk zuiveringsproces, plotseling, de verwezenlijking van de goddelijke basis van de schepping, waarin 'we leven, bewegen en ons bestaan hebben' en die volledig vrij-zijn van eigenbelang en haar web van illusies inhoudt. De schitterende woorden uit de *V-*

veka-chudamani versterken nog eens de essentiële niet-afgescheidenheid oftewel eenheid van alle bestaan als onze ware en tijdloze identiteit, het Zelf dat niets be-geert:

Net zoals golven, schuim, draaikolken en bubbels allemaal in wezen niets anders zijn dan water; zo is alles, beginnend bij het lichaam en eindigend met egoïsme, slechts bewustzijn en dat is zuiver en absoluut geluk. (391)

Uit: *The Theosophist*, augustus 2002
Vertaling: C. Blaak

Men zal zich herinneren dat H.P. Blavatsky op haar eerste reis naar India haar leraar nooit had gezien, hoewel zij er volgens zijn aanwijzing heen-ging. Op deze reis zou dat anders zijn. In de volgende fragmenten uit *Isis Ontsluierd* schijnt HPB de beide bezoeken tot één samen te voegen:

'Toen we* jaren geleden voor het eerst het Oosten bereisden en het inwendige van zijn verlaten heiligdommen onderzochten, waren er twee somber stemmende en steeds terugkerende vragen die ons bedrukten: Waar, wie, wat is God? Wie heeft ooit de onsterfelijke geest van de mens gezien, zodat hij zeker kan zijn van zijn onsterfelijkheid?

Toen we het sterkst verlangden deze hoofdbrekende vragen op te lossen, kwamen we in contact met bepaalde mensen die zulke geheimzinnige vermogens en zo'n diepgaande kennis bezaten, dat we ze met recht de wijzen van het Oosten mogen noemen... Ze lieten ons zien dat door het combineren van wetenschap met religie, het bestaan van God en de onsterfelijkheid van de menselijke geest als een vraagstuk van Euclides kunnen worden aangetoond.

Voor het eerst kregen we de verzekering dat de oosterse filosofie geen ander geloof toelaat dan een onvoorwaardelijk en onwrikbaar vertrouwen in de almacht van het onsterfelijke zelf van de mens. Er werd ons medegedeeld dat deze almacht wordt veroorzaakt door de verwantschap van de geest van de mens met de Universele ziel - God! De laatste, zeiden ze, kan alleen worden bewezen door de eerste. De menselijke geest bewijst het bestaan van de goddelijke geest, zoals één druppel water bewijst dat er een bron is waar deze vandaan moet zijn gekomen.'

Cranston, p. 57

* In *Isis Ontsluierd* gebruikt HPB steeds de uitdrukking 'we'.